

УДК 37.013.42+378

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ

Синюк Наталія Вікторівна

м.Хмельницький

У статті розкрито необхідність формування готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки в учнівському середовищі. Обґрунтовано доцільність використання педагогічного моделювання у якості вагомого чинника формування компонентів готовності. Автором охарактеризовано чотири блоки (цільовий, змістовий, технологічний, результативний) структурно-функціональної моделі та проаналізовано їхні основні складові. Висвітлено позитивні

результати, які отримані від впровадження моделі у навчально-виховний процес.

Ключові слова: соціальні педагоги, профілактика адиктивної поведінки, компоненти готовності, педагогічна модель, результати.

Зниження уваги української держави до становища дітей має суттєві негативні наслідки, що проявляються у відчуженні дитини

від сім'ї та школи, поширенні явищ безпритульності та соціального сирітства, збільшення кількості неповнолітніх, які вживають адиктивні речовини та стають залежними від них. Як зазначає О. Тютюнник [5], нині спостерігається виражена тенденція збільшення кількості активних споживачів адиктивних речовин серед учнів навчальних закладів. За даними ВООЗ та Українського медичного і моніторингового центру з алкоголю та наркотиків Міністерства охорони здоров'я, учні старшого шкільного віку становлять значну частину серед споживачів. Зокрема, 45,7% юнаків і 35,5% дівчат є активними курцями; 68% хлопців і 64% дівчат вживають алкоголь; 13,1% учнів експериментують з наркотичними речовинами; 4,2% учнів вживають транквілізатори і седативні речовини; 3% шкільної молоді пробували екстазі [5, с. 2].

Не зважаючи на деяку активність, здійснення профілактичної діяльності не приносить суттєвих позитивних результатів, а тому нині назріла гостра потреба у підготовці фахівців, які здатні ефективно впроваджувати профілактичні методи та технології у роботу із школярами. До таких професіоналів, безумовно, належать й соціальні педагоги. Майбутні фахівці, що працюватимуть в загальноосвітніх навчальних закладах повинні бути готовими до проведення профілактики адиктивної поведінки серед учнів.

Проблеми професійної підготовки у вищих навчальних закладах були об'єктом уваги багатьох дослідників (В. Галузинький, М. Євтух, В. Сагарда, В. Сластонін, М. Фіцула та ін.). У наукових публікаціях В. Бочарової, Ю. Галагузової, І. Зверевої, А. Капської, І. Козубовської, Г. Лактіонової, Л. Міщик, В. Поліщук проаналізовано теоретичні та практичні механізми професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери до майбутньої професійної діяльності. Дослідники (С. Березін, В. Беспалько, Т. Вайніленко, К. Лисецький, Н. Максимова, В. Оржеховська, Л. Фортова, І. Шишова та ін.) вивчали проблеми застосування технологій профілактики адиктивної поведінки підлітків у діяльності практичного психолога і соціального педагога загальноосвітнього закладу. Питання підвищення готовності фахівців до профілактичної роботи зі старшокласниками перебували в центрі уваги М. Ковальчука, О. Макєєвої, О. Пилипенка, О. Тютюнник, В. Чернишової та ін. Разом з цим, ще й нині наявний дефіцит у галузі практичних механізмів підвищення рівня готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки. Ці факти й зумовили нас до написання статті.

Мета статті – дослідити можливості використання педагогічного моделювання у процесі формування готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки учнів.

Отримані нами результати констатувального етапу експериментального дослідження засвідчили той факт, що цілеспрямованої професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки учнів, які навчаються у загальноосвітніх навчальних закладах не проводиться. Такий стан речей зумовив нас до використання моделювання як ключової педагогічної процедури для здійснення ґрунтовної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки учнів в загальноосвітніх навчальних закладах. У своєму дослідженні ми виходили з того, що метод моделювання дасть нам практичну можливість урахувати усі прорахунки в організації навчально-виховного процесу та сприятиме у нівелюванні другорядних чинників, які супроводжують процес професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери.

Провідною ідеєю, якою ми користувалися при використанні моделювання були напрацювання С. Харбатовича [6] та О. Дахіна [1]. Зокрема С. Харбатович вважає за доцільне робити основний акцент на конкретних характеристиках, що є кардинальними у становленні та розвитку досліджуваної проблеми підготовки фахівців. Такий підхід, на думку автора, дасть змогу «спрогнозувати траєкторію розвитку окремих процесів, що протікають й виявить та допоможе попередити негативні сценарії» [6, с. 184]. У своєму науковому дослідженні О. Дахін [1] аргументовано переконує, що нині педагогічне моделювання можна розглядати у якості самостійного напрямку, адже воно відображає як найзагальніші так риси і певні особливості об'єктів моделювання. Науковець переконує у тому, що «педагогічному моделюванню притаманне власне проблемне поле» [1, с. 14].

Встановлено, що за допомогою моделювання можна провести системний аналіз педагогічної проблеми. Підтвердження цієї думки ми віднайшли у роботах Т. Шамової та Т. Давиденка [7], які вважають, що на основі моделювання можна цілісно вивчити процес та побачити усі необхідні педагогічні елементи навчально-виховного процесу та «розглянути ситуацію з різних сторін» [7, с. 125]. Нині саме моделювання як метод педагогічного пізнання дасть змогу експериментатору більш чітко окреслити наукову проблему, встановити її взаємозв'язки з аналогічними проблемами, а також перевірити висунуту наукову гіпотезу дослідження.

Зазначимо, що моделювання у підготовці майбутніх соціальних педагогів в останні роки доволі часто використовувалося науковцями. До прикладу, розроблена та обґрунтована О. Тютюнник [5] модель підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників «представила собою цілісну педагогічну систему, що визначила конкретну мету і завдання підготовки, принципи і підходи, зміст та організаційно-методичне забезпечення підготовки» [5, с. 17]. Отже, використання моделювання у підготовці майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки учнів розглядається як реальний інструмент підвищення фахової компетентності, адже у практичному аспекті передбачає окреслення конкретного орієнтиру та конфігурацію реальних шляхів під час навчання майбутніх фахівців ОКР «бакалавр соціальної педагогіки» у вищих навчальних закладах. Ефективність моделювання, на думку соціального педагога І. Ліпського [3], визначаються практичними підходами, які запрограмовано реалізувати під час реалізації моделі у практику підготовки фахівців. Автор пропонує чітко задекларувати дослідницьке поле використання педагогічної моделі та визначити допустимі спрощення при моделюванні, а також прагнути досягнути під час моделювання того, щоб розроблена модель об'єктивно відповідала змодельованому об'єкту.

Моделювання, в основному, передбачає створення спеціального штучно об'єкту – моделі у знаково-символічній формі. Зупинимося на етимології наукової дефініції «модель». До прикладу, в українській енциклопедії освіти модель розглядається як уявна, або матеріально реалізована система, яка «відтворює об'єкт дослідження і здатна змінювати його так, щоб її вивчення дало нову інформацію» [2, с. 516]. У нашому баченні побудова моделі має виступати як цілісний навчально-виховний комплекс, у яку можна носити певні корективи на основі конкретних вимог профілактичної діяльності соціального педагога у загальноосвітніх навчальних закладах з школярами, які схильні до адикцій.

Вважаємо, що розроблена модель буде успішно лише у тому випадку, коли буде спрямована на реалізацію поставленої мети – досягнення високого рівня сформованості готовності фахівців соціально-педагогічної сфери, які здобувають ОКР «бакалавр соціальної педагогіки» до профілактики адиктивної поведінки учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Отже, структурно-функціональна модель повинна базуватися на прогнозуванні результату професійної підготовки майбутніх фахівців та включати практичні механізми, які сприятимуть формуванню показників усіх компонентів (мотиваційно-комунікативного, інформаційно-когнітивного, процесуально-рефлексивного) готовності до профілактики адиктивної поведінки.

Структурно-функціональну модель підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки учнів розглядаємо як узагальнений та абстрактно-логічний образ, що представляє собою схематичний підхід до активного вдосконалення теоретичних знань і практичних умінь у галузі профілактики на основі конкретних механізмів, відповідно до поставленої мети, яка орієнтована на досягнення позитивного результату у попередженні адикцій. Розробляючи модель підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки учнів, що навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах, ми брали до уваги те, що освітня галузь нашої країни у сфері соціально-педагогічної діяльності переживає активне реформування, що передбачає доцільність впровадження інновацій. Це спонукало нас до використання структурно-функціонального підходу, відповідно до якого модель складається із певних чітких та структурованих блоків. У практичному аспекті при розробці графічної

моделі професійної підготовки майбутніх соціального педагога до профілактики адиктивної поведінки учнів ми скористалися порадами, які знайшли у дисертаційному дослідженні Н. Ніколайчук [4, с. 12] та визначили, що найдоцільніше щоб було встановлено структурно-функціональні взаємозв'язки через об'єднання складових моделі у певні функціональні блоки. У нашому розумінні структурно-функціональні блоки це стійкі базові основи, що обумовлюють практичну цілісність розробленої моделі.

Отже, структурно-функціональна модель включає певні блоки, які об'єднані в єдине ціле – *цільовий, змістовий, технологічний та результативний*, причому внутрішня структура кожного із виокремлених блоків має свої складові, які розкривають внутрішню організацію формування готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки, а також відповідають за постійну взаємодію між усіма складовими.

Розглянемо більш докладно характеристику блоків розробленої структурно-функціональної моделі. Перший блок – *цільовий*, до його складу входить *мета, завдання, концептуальні ідеї*. У нашому складенні саме *мета* виступає у якості об'єднуючим чинником та визначає практичну спрямованість діяльності у рамках підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки, яку вони повинні проводити із учнями в загальноосвітніх навчальних закладах. Вибір мети обумовлює шляхи її реалізації, а також має вагомий вплив на результат. Отже, мету – сформулювати у переважній більшості майбутніх соціальних педагогів високий рівень готовності до організації профілактики адиктивної поведінки учнів як складової професійної діяльності соціального педагога в загальноосвітніх закладах. Мету ми конкретизували в основних *завданнях*: сприяння формуванню внутрішніх мотивів до організації профілактики адиктивної поведінки учнів; формування теоретичних знань про адикції, адиктивну поведінку, основні підходи, моделі, напрямки, принципи профілактики адиктивної поведінки серед учнівського колективу; вдосконалення практичних умінь і навичок на основі оволодіння технологіями та механізмами профілактики адикцій в учнів; спонукання студентів до самовдосконалення методів і форм профілактичної діяльності у сфері адиктивної поведінки на основі самостійної волонтерської проєктувальної діяльності. До складових цільового блоку структурно-функціональної моделі ми віднесли *концептуальні ідеї*: системність; парціальність; когнітивну адекватність; соціокультурну адекватність; випереджувальне навчання студентів.

Змістовий блок передбачає сукупність підходів та принципів. Отже, практичну підготовку майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери до діяльності з профілактики адиктивної поведінки ми розглядаємо в контексті трьох теоретико-методологічних *підходів*: особистісно-діяльнісного, синергетичного та системного. Зазначимо, що «підхід» у науковій літературі визначається як методологічний засіб, що передбачає методологічну основу дослідження. У практичному сенсі *особистісно-діяльнісний* підхід означає, що все навчання будується з урахуванням суб'єкт-суб'єктної взаємодії та спрямоване на самовизначення фахівця. Вважаємо, що результатом професійного самовизначення має стати усвідомлення майбутнім соціальним педагогом певного набору ролей в галузі профілактики адиктивної поведінки («тренер», «посередник», «проєктувальник», «інноватор»). *Синергетичний* підхід дозволяє розглядати підготовку майбутніх соціальних педагогів до роботи по профілактиці адиктивної поведінки як синергетичний процес. Згідно із синергетичним підходом, завдання професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки можна трактувати через необхідність підвищення рівня освіченості і розвиненості студентів через включення їх у цільові освітні програми. *Системний* підхід об'єднує такі значущі для професійної самореалізації майбутніх соціальних педагогів ідеї, як: ідея безперервності в отриманні кваліфікаційних знань і навичок студентами, інноваційне стратегічне планування в управлінні ним, застосування інноваційних технологій. На основі впровадження системного підходу результатом навчання майбутніх соціальних педагогів має стати передача і оволодіння інноваційними технологіями в галузі профілактики адикцій.

До основних *принципів* на основі яких здійснювалася експе-

риментальна діяльність по формуванню компонентів готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адикцій серед школярів віднесені такі принципи практичної спрямованості навчального процесу; принцип гуманізму і демократизму; індивідуального підходу; принцип наукової обґрунтованості педагогічних впливів. Вважаємо, що виокремлені нами педагогічні принципи мають суттєвий вплив на якість організації навчально-виховного процесу у ВНЗ та позитивно вплинуть на удосконалення усіх компонентів та показників готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки в учнівському колективі.

Технологічний блок включає складові, які безпосередньо стосуються відбору і побудови змісту навчальної діяльності та практичних механізмів добору адекватних *методів, прийомів, форм*. У цей блок ми віднесли й конкретні навчальні дисципліни під час вивчення яких підвищуються показники готовності майбутніх фахівців до профілактики адикцій в учнівському середовищі. До найбільш вагомих навчальних дисциплін віднесено: «Технології соціально-педагогічної діяльності (10 кредитів)», «Робота соціального педагога в закладах освіти» (4 кредити), «Соціально-педагогічна профілактика правопорушень» (4 кредити), «Психолого-педагогічна (профілактична) практика в закладах соціального виховання» (4 кредити).

Результативний блок містить *компоненти* (мотиваційно-комунікативний, інформаційно-когнітивний, процесуально-рефлексивний) готовності та їх *показники*, що спрямовані на досягнення адекватних *рівнів* та реалізації запланованого *результату* (сформованість готовності до профілактики адиктивної поведінки).

Дієвість моделі забезпечується *педагогічними умовами* (інтеграція теоретичного навчання, практичної підготовки та самоосвіти майбутніх соціальних педагогів; розробка факультативного спецкурсу та впровадження інноваційних технологій при його вивченні; організація самостійної волонтерської проєктувальної діяльності майбутніх соціальних педагогів), які мають вплив на усі блоки моделі.

У практичному аспекті приступаючи до впровадження структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки учнів, що навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах ми розробили наступний алгоритм:

- 1) Визначили сутність адикцій і адиктивної поведінки та встановили зміст профілактики адиктивної поведінки, яку має проводити майбутній соціальний педагог;
- 2) Проаналізували суть готовності до цього виду професійної діяльності та визначили структурні складові (з'ясували компоненти, показники, рівні);
- 3) Вивчили документи державного зразку (навчальні плани, програми навчальних дисциплін), які мають вплив на організацію усього навчально-виховного процесу у ВНЗ та визначають рівень готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адикцій;
- 4) У процесі констатувального етапу експериментального дослідження з'ясували дійсний стан готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки учнів;
- 5) Визначили практичні механізми вдосконалення готовності на основі процедури моделювання і розробки графічної моделі та обґрунтування сукупності педагогічних умов.

У процесі організації формувального етапу експериментального дослідження, що передбачав впровадження у навчально-виховний процес Хмельницького національного університету при підготовці майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки учнів структурно-функціональної моделі ми отримали позитивні результати. Зокрема, у жодного студента, який навчався в експериментальній групі не було діагностовано низького рівня готовності. У цілому, ми спостерігали значну позитивну математично значущу динаміку підвищення усіх виокремлених нами показників готовності студентів експериментальних груп до профілактики адиктивної поведінки учнів.

Висновки. Встановлено, що педагогічне моделювання має суттєвий позитивний вплив на підвищення рівня професіоналізму фахівців, що працюватимуть у загальноосвітніх навчальних за-

кладах та реалізуватимуть профілактичну діяльність у сфері адиктивної поведінки школярів. Розроблена нами структурно-функціональна модель включає сукупність інноваційних ідей у галузі соціальної педагогіки та професійної освіти майбутніх соціальних педагогів та складається із чотирьох блоків (цільового, змістового, технологічного, результативного), причому внутрішня структура кожного із цих блоків має свої складові, які розкривають внутрішню організацію процесу формування готовності майбутніх

соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки. Педагогічне моделювання дозволило нам вийти за рамки шаблонів та стереотипів у галузі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Дієвість структурно-функціональної моделі реалізується на основі обґрунтованої та педагогічно вираженої сукупності педагогічних умов. Саме їх дослідженню і буде присвячено наші наступні дослідження.

Література та джерела

1. Дахин А. Н. Моделирование в педагогике / А. Н. Дахин // Идеи и идеалы. – 2010. – № 1(3). – Т. 2. – С. 11–20.
2. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України]; голов. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Липский И. А. Социальная педагогика: Методологический анализ: [монография]. / И. А. Липский. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 320 с.
4. Ніколайчук Н. М. Педагогічні засади формування професійної мотивації у майбутніх учителів математики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Наталія Михайлівна Ніколайчук. – Тернопіль, 2013. – 20 с.
5. Тютюнник О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «соціальна педагогіка» / Ольга Вікторівна Тютюнник. – К., 2010. – 23 с.
6. Харбатович С. В. Теоретичні аспекти моделювання як методу наукового дослідження / С. В. Харбатович // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2012. – Вип. 96. – С. 184–188.
7. Шамова Т. И. Управление образовательным процессом в адаптивной школе / Т. И. Шамова, Т. М. Давыденко. – М.: Педагогический поиск, 2001. – 384 с.

В статье раскрыта необходимость формирования готовности будущих социальных педагогов к профилактике аддиктивного поведения учеников. Обоснована целесообразность использования педагогического моделирования в качестве весомого фактора формирования компонентов готовности. Автором охарактеризованы четыре блока (целевой, содержательный, технологический, результативный) структурно-функциональной модели и проанализированы их основные составляющие. Освещены положительные результаты, полученные от внедрения модели в учебно-воспитательный процесс.

Ключевые слова: социальные педагоги, профилактика аддиктивного поведения, компоненты готовности, педагогическая модель, результаты.

The article deals with the need of the formation of future social workers readiness to the prevention of pupil addictive behavior. Teaching modeling is considered as an important factor of the formation of the readiness components. The author describes four blocks (target, content, technology, efficient) of the structural- functional model and analyzes their main components. It's described the positive results having obtained from implementing of the model in the educational process.

Key words: social workers, prevention of addictive behavior, component readiness, pedagogical model, results.